

22 iyul—Azərbaycan mətbuatının yaranma günüdür

«Əkinçi»dən başlanan yol

XIX əsrin ikinci yarısında Azərbaycanda ictimai-siyasi həyatın, maarifçilik ideyalarının zənginləşməsində Həsən bəy Zərdabının xidmətləri böyük olmuşdur. Zərdabi yaradıcısı, təşkilatçısı və redaktoru olduğu «Əkinçi» qəzetini doğma ana dilində nəşr etdirməklə milli mətbuatımızın əsasını qoymuşdur.

1860-cı ildə Tiflis gimnaziyasını bitirən Həsən bəy Zərdabi Moskva Universitetinin fizika-riyaziyyat fakültəsinin təbiətşünaslıq şöbəsinə qəbul olunmuşdu. 1865-ci ildə ali məktəbi əla qiymətlərlə bitirən Zərdabiye elmi şüaranın qərarı ilə təbiət elmləri namizədi alimlik dərəcəsi verilir. Onu Universitetdə saxlamaq istəsələr də, bununla razılaşmır.

Vətənə qayıdıqdan sonra doğma ana dilində mətbu orqana böyük ehtiyac olduğunu dərk edən Həsən bəy Zərdabi qəzet çap etmək üçün hökumət orqanlarına müraciət edir. Xeyli zəhmətdən, əzab-əziyyətdən sonra 1875-ci il iyulun 22-də Bakıda Azərbaycan dilində «Əkinçi» qəzetinin nəşrinə nail olur. Bununla da milli mətbuatımızın əsası qoyulur.

1875-ci ilin 22 iyulundan 1877-ci ilin 29 sentyabradək çapını davam etdirən «Əkinçi» ayda iki dəfə 300-400 tirajla nəşr olunur. Bu illər ərzində qəzetin 56 nömrəsi çıxır.

«Əkinçi» qəzetində o dövrün məşhur ziyalıları Nəcəf bəy Vəzirovun, Əsgər ağa Goraninin, Məhəmmədəğlı Əlizadə Şirvaninin, Heydərinin, Seyid Əzim Şirvaninin, Mirzə Fətəli Axundovun yazıları dərc olunur. Şərhin geriliyini, ətəlet və süstlüyünü aradan qaldırmaq da qəzetin əsas məramlarından biri idi. Bunlar dolayı yollarla, xalqın başa düşə biləcəyi sadə dillə kütləyə çatdırılırdı.

Azərbaycanı daim əsərlət altında saxlayan imperiya qüvvələri üçün bu qəzetin nəşri sərfəli deyildi. Odur ki, 1877-ci il sentyabrın 29-da «Əkinçi» öz nəşrini dayandırmağa məcbur oldu. Milli mətbuatımızın ilk qaranquşu olan bu qəzet iki illik bir ömür yaşasa da, xalqın milli və müasir ruhda tərbiyə olunmasında çox böyük işlər gördü. Maarifçi və demokratik ideyaların çarçısı olan «Əkinçi» qısa müddətdə demək olarki, öz funksiyasını yerinə yetirdi. Sonralar «Ziya», «Kəşkül», «Kaspi» qəzetlərinin və nəhayət «Molla Nəsrəddin» jurnalının yaranmasında bu ilk mətbu orqanın əhəmiyyəti az olmamışdır.

«Əkinçi»dən sonra daha gərgin elmi fəaliyyətlə məşğul olan Həsən bəy Zərdabi həddindən artıq işləyib özünü yorduğu üçün iflic xəstəliyinə tutulur və 1907-ci il noyabr ayının 28-də Bakıda vəfat edir və burada dəfn olunur. Zərdabisevərlər onu yad etmək istədikdə indi Fəxri xiyabandakı məzarına baş çəkirlər. Allah rəhmət eləsin!

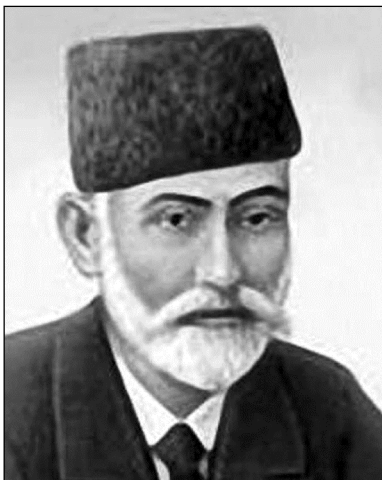
Aytac RƏHİMLİ,
Vəndam qəsəbə 1 nömrəli tam orta məktəbin XI sinif şagirdi.

Xalqın işıqlı gələcəyi üçün ömrünü odlara tapşırın Həsən bəy Zərdabi əsl millət aşığı idi. Öz fəaliyyəti ilə xalqımızın mədəni-ictimai fikir tarixinə dəyərli töhfələr bağışlayan Həsən bəy Zərdabi 1842-ci ilin iyun ayında Göyçay qəzasının Zərdab kəndində anadan olub. 1861-ci ildə Tiflisdəki qəza gimnaziyasını bitirən gənc doğma millətini düçar olduğu bir çox bələdan xilas edənlərdən biri olmuşdur. Sözüünə sadıq, əyilmək bilməyən, saf, təmiz bir insan olan Həsən bəy Zərdabi bu nicat yolunu isə xalqın maarifləndirilməsində görürdü. Yalnız bu yolla milləti savadsızlıqdan qurtarmaq olardı. O, Moskva Universitetində fizika-riyaziyyat fakültəsinin təbiət şöbəsini bitirən ilk azərbaycanlı idi. Bir müddət Tiflisdə, Bakı quberniyasında, Quba məhkəməsində işləmiş, sonralar isə Bakı Realni Gimnaziyasına təbiət və tarix müəllimi təyin olunmuşdu. Onun əsas amalı vicdanına sadıqlıq, xalqına xidmət göstərmək, ədalətsizliklərdən əziyyət çəkən insanlara əl tutmaqdan ibarət idi. Bütün varlığı ilə xalqın sabahını düşünən və yorulmadan Azərbaycan maarifini inkişaf etdirməyə, müasirləşdirməyə çalışmış Həsən bəy Zərdabi əqiddə dostları Nəcəfbəy Vəzirov və Əsgərəğa Corani ilə birlikdə Mirzə Fətəli Axundovun «Lənkəran xanının vəzirli» komediyasının tamaşaya qoyulmasında böyük əmək sərf etdi. Bununla da, Azərbaycanda ilk olaraq milli teatrın əsası qoyuldu. Həsən bəy Zərdabının xahişi ilə xeyriyyəçi Hacı Zeynalabdin TağıyevBakıda ilk teatr binası tikirdi.

Məlum olduğu kimi XIX əsrin ikinci yarısında Azərbaycan ədəbi-mədəni həyatında üç mühüm hadisə baş verdi. İlk dəfə 1873-cü ilin martında Bakıda peşəkar teatrın pərdəsi

Milli mətbuatın banisi

qaldırıldı. 1875-ci ilin aprelində ana dilində ilk qəzetin, «Əkinçi»nin nömrəsi işıq üzünə gördü. 1877-ci ildə isə yeni tipli ilk rus-müsəlman məktəbi yaradıldı. Həsən bəy Zərdabının ən böyük arzusu idi ki, xalqı

maarifləndirsin, savadsızlığı ləğv etsin, tərəqqi yoluna düşsün. Bu inadla, bu istəklə də böyük maarifpərvər Həsən bəy Zərdabi 1875-ci il iyulun 22-də «Əkinçi» qəzetinin nəşrinə nail oldu. Bununla unudulmaz ədibimiz milli mətbuatımızın əsasını qoydu. Milli mətbuatımızın tarixi məhz «Əkinçi» qəzeti ilə başlayır. «Əkinçi» qəzeti Bakıda çap olunmasına baxmayaraq, az vaxt ərzində tezliklə dünya müsəlmanlarının əlverişli qəzetinə çevrildi.

Bu qəzeti Dağstanda, Volqaboyu, Mərkəzi Asiya və Sibirə oxuyurdular. «Əkinçi»nin xoş sorağı hətta Avropanın bir çox ölkələrinə də gedib çıxmışdı. İngiltərədən, Fransadan, Almaniyadan Həsən bəyin ünvanına çoxsaylı məktublar gəlirdi. Bütün məktublarda qeyd edilirdi ki, «Sizin enerjinizə, mənəvi gücünüze heyranıq, Xalqınızı nə qədər ürəkdən sevirsiniz».

«Əkinçi»nin mövzuları da rəngərəng idi. İlk növbədə bu qəzetin səhifəsində demokra-

tik ruhlu fikirlər öz əksini tapdı. Din pərdəsi altında insanları cəhalətə, geriliyə çəkənlər ciddi tənqid atəşinə tutuldu. Zərdabi bütün qələbələrini yalnız tərəqqidə görürdü. Həsən bəy Zərdabini sevenlərdən, dəstəkləyənlərdən biri olan Əlimərdan bəy Topsubaşovun dediyi kimi, mübarizə meydanında, savaş anında Həsən bəy Zərdabi yalnız öz gücünə öz daxili enerjisinə söykənirdi. Həsən bəy Zərdabının xidmətlərinə ən böyük qiyməti cənab Prezidentimiz İlham Əliyev verib. O, Həsən bəy Zərdabının 170 illik yubileyinin dövlət səviyyəsində keçirilməsi ilə əlaqədar 2012-ci ildə imzaladığı sərəncamda deyilir: «Azərbaycanda sosial-mədəni həyatın on doqquzuncu əsrin ikinci yarısından etibarən sürətlənən canlanmasında və ictimai fikrin maarifçi-demokratik ideyalarla zənginləşməsində Həsən bəy Zərdabının müstəsna xidmətləri vardır. Zərdabi yaradıcısı və təşkilatçısı və redaktoru olduğu «Əkinçi» qəzetini doğma ana dilində nəşr etdirməklə milli mətbuatın bünövrəsini qoymuş, dövrünün ziyalılarını bu qəzet ətrafında birləşdirərək taleyüklü mühüm vəzifələrin uğurla həyata keçirilməsində misilsiz rol oynamışdır».

Zərdabının min bir əziyyətlə nəşr etdirdiyi, cəmi 56 nüsxəsi işıq üzünə gören «Əkinçi» iki ildən sonra bağlandı. Amma onun məramı, məqsədi 138 ildir yaşamaqdadır. Cəmi 65 il ömür sürmüş Həsən bəy Zərdabi 28 noyabr 1907-ci ildə Bakı şəhərində vəfat etmişdir. Fəxri xiyabanda dəfn edilmiş milli mətbuatımızın banisi bugün öz ardıcıllarının əməllərində yaşamaqdadır.

Aslan CƏLİLOV.

Dünyada ilk qəzet 1631-ci ilin may ayında Fransada nəşrə başlayan «La Gazette» idi. Həmin qəzetin sələfi isə qədim Romada yeniliklərdən ibarət «Roma əhalisinin mühüm işləri» adlanan kağız bükülüləri hesab olunur. Xəbərlərin əks olunduğu həmin bükülülər görünən yerlərə asılır, eləcə də şəhərin adlı-sanlı adamlarına göndərilirdi.

1450-ci ildə İohann Quttenberq tərəfindən çap maşınının ixtirasına qədər vərəq şəklində yayılan qəzetlər son dərəcə baha başa

Mətbuat tarixindən

İlk qəzetlər

gəlirdi.

Qəzetlər müasir formasını yalnız XVI əsrdə tapmışdır. Qəzet sözü italyanların işlətdikləri «gazetta» adlı sikkədən götürülmüşdür ki, bu da 1 ədəd qəzetin satış qiyməti idi.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi 1631-ci ildə Fransada nəşrə başlayan «La Gazette»nin fəaliyyət dairəsi çox geniş idi. Fransa kralı XIII

Lüdovik, kardinal Rişelye bu qəzetdə tez-tez məqalələri ilə çıxış edirdilər. Pullu reklamlar da ilk dəfə bu qəzetdə yerləşdirilməyə başlamışdı.

Rusiyada müasir qəzetin sələfi əl yazısı ilə hazırlanan «Vestoviye pisma» («Xəbər namələri») hesab olunur. Onun günümüzdə gəlib çatmış ən qədim nüsxəsi 1621-ci ilə aiddir. Rusiyada çap

maşını ilə nəşrə başlayan ilk qəzet isə 1702-ci ildə çar I Pyotrın sərəncamı ilə işıq üzünə görmüşdü. Həmin qəzet «Vedemosti» adlanırdı.

Türkiyədə ilk qəzet 11 noyabr 1831-ci ildə «Təqvim-Vakayı» («Hadisələrin təqvimi») adı ilə çıxmışdı. Rəsmi qəzet olan bu mətbu orqan heftədə 1 dəfə nəşr edilirdi.

Azərbaycanda isə 1832-

ci ildə «Tiflisskiye vedemosti» qəzetinə əlavə kimi «Tatarskiye vedemosti» adlı vərəqə doğma dilimizdə nəşr olunmuşdu. Maarifçi ziyalımız, yazıçı Abbasqulu ağa Bakıxanovun dəstəyi ilə yaranmış bu nəşr öz fəaliyyətini müxtəlif fasilələrlə 1845-ci ilə qədər davam etdirmişdir.

Azərbaycanda ana dilində nəşr olunan ilk milli qəzet 1875-ci il iyul ayının 22-də Həsən bəy Zərdabi tərəfindən nəşrə başlayan «Əkinçi» qəzeti idi.

Şəhret SÜLEYMANOV.